

Ювал Ноа Харари

---

21 УРОКА ЗА 21^{ВИ} ВЕК

София, 2019

YUVAL NOAH HARARI
21 LESSONS FOR THE 21ST CENTURY

Copyright © 2018 by Yuval Noah Harari
Bulgarian translation copyright © 2019 by Iztok-Zapad Publishers
ALL RIGHTS RESERVED.

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Мариана Шипковенска, превод, 2019
© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0416-2

ЮВАЛ НОВА ХАРРИ

21 УРОКА ЗА 21^{ВИ} ВЕК

Превод от английски
Мариана Шипковенска

*Посвеждавам с любов на моя съпруг Ицик
заради безграничното му доверие и брилянтността му;
на майка ми Пнина,
защото винаги се е грижила за мен и ме е подкрепяла;
и на баба ми Фани
заради искрената ѝ, неизчерпаема радост*

Съдържание

Въведение 7

ЧАСТ ПЪРВА

ТЕХНОЛОГИЧНОТО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

глава 1	РАЗОЧАРОВАНИЕ	15
	<i>Краят на историята се отлага</i>	
глава 2	РАБОТА	29
	<i>Когато пораснете, може да нямате работа</i>	
глава 3	СВОБОДА	48
	<i>Големите данни ви наблюдават</i>	
глава 4	РАВЕНСТВО	69
	<i>Тези, които притежават данните, притежават бъдещето</i>	

ЧАСТ ВТОРА

ПОЛИТИЧЕСКОТО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

глава 5	ОБЩНОСТ	77
	<i>Хората имат тела</i>	
глава 6	ЦИВИЛИЗАЦИЯ	83
	<i>Има само една цивилизация в света</i>	
глава 7	НАЦИОНАЛИЗЪМ	96
	<i>Глобалните проблеми се нуждаят от глобални отговори</i>	
глава 8	РЕЛИГИЯ	110
	<i>Сега Бог служи на нацията</i>	
глава 9	ИМИГРАЦИЯ	119
	<i>Някои култури може да бъдат по-добри от други</i>	

ЧАСТ ТРЕТА
ОТЧАЯНИЕ И НАДЕЖДА

глава 10	ТЕРОРИЗЪМ <i>Не изпадайте в паника</i>	133
глава 11	ВОЙНА <i>Никога не подценявайте човешката глупост</i>	142
глава 12	СМИРЕНИЕ <i>Вие не сте центърът на света</i>	150
глава 13	БОГ <i>Не изричайте божие то име напразно</i>	162
глава 14	СЕКУЛАРИЗЪМ <i>Признайте вашата сянка</i>	167

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА
ИСТИНА

глава 15	НЕВЕЖЕСТВО <i>Знаете по-малко, отколкото си мислите</i>	179
глава 16	СПРАВЕДЛИВОСТ <i>Чувството ни за справедливост може да е остаряло</i>	184
глава 17	ПОСТИСТИНА <i>Някои фалшиви новини остават завинаги</i>	190
глава 18	НАУЧНА ФАНТАСТИКА <i>Бъдещето не е онова, което виждате по филмите</i>	201

ЧАСТ ПЕТА
ИЗДРЪЖЛИВОСТ

глава 19	ОБРАЗОВАНИЕ <i>Промяната е единствената константа</i>	211
глава 20	СМИСЪЛ <i>Животът не е история</i>	219
глава 21	МЕДИТАЦИЯ <i>Само наблюдавайте</i>	249
	Благодарности	257
	Бележки	259
	Показалец	281

ВЪВЕДЕНИЕ

В свят, заливан от ненужна информация, яснотата е сила. На теория всеки може да се включи в дебата за бъдещето на човечеството, но да имаш ясна визия е много трудно. Често ние дори не си даваме сметка, че се води дебат или кои са основните въпроси. Милиарди от нас едва ли могат да си позволят лукса да се задълбочат, защото имаме да вършим по-неотложни неща, да се грижим за децата си или за възрастните си родители. За жалост, историята не прави отстъпки. Ако решението за бъдещето на човечеството бъде взето във ваше отсъствие, тъй като сте прекалено заети с това децата ви да са нахранени и облечени – и вие, и те, ще бъдете засегнати от последиците.

Като историк аз не мога да давам на хората храна или дрехи, но мога да се опитам да им дам известна яснота, за да направя глобалната ситуация разбираема за всички. Ако това подтикне макар и шепа хора да се присъединят към дебата за бъдещето на нашия вид, значи съм си свършил работата.

В моята първа книга *Sapiens* правя преглед на миналото на човечеството, проследявайки как една обикновена маймуна се превръща във властелин на планетата Земя.

В *Ното Deus*, втората ми книга*, изследвам дългосрочното бъдеще на живота, като размишлявам как човешките същества биха могли в края на краищата да станат богове и каква може да бъде окончателната съдба на ума и съзнанието.

В тази книга искам да се съсредоточа върху тук и сега, но без да губя дългосрочната перспектива. Как могат прозренията за далечното минало и далечното бъдеще да ни помогнат да осмислим настоящите дела и непосредствените дилеми пред човешките общества? Какви са днешните най-големи предизвикателства и избори? На какво трябва да обърнем внимание? На какво трябва да научим децата си?

Разбира се, седем милиарда души имат седем милиарда плана и както вече бе отбелязано, голямата картина е сравнително рядък лукс. Самотната майка в мумбайски бордей, която се бори да отгледа двете си деца, мисли за следващото ядене,

---

* Двете книги на Ювал Ноа Харари са издадени на български от „Изток-Запад“: *Sapiens. Кратка история на човечеството* (2016); *Ното Deus. Кратка история на бъдещето* (2018). – Б.р.

бежанците в лодка наред Средиземно море се взират в хоризонта с надеждата да зърнат бряг, а умиращият мъж в претъпкана лондонска болница напъва сетни сили да поеме още една глътка въздух. Всички те имат далеч по-спешни проблеми от глобалното затопляне или кризата на либералната демокрация. Няма книга, която да отдаде дължимото всекиму и аз не мога да давам уроци на хора в подобни ситуации. Мога само да се надявам те да ме поучават.

Моят план тук е глобален. Съсредоточавам се върху основните сили, които формират обществата по света и които вероятно ще имат влияние върху бъдещето на нашата планета като цяло. Изменението на климата може да няма нищо общо с терзанията на хората, попаднали между живота и смъртта, но в края на краищата то може да направи бордеите на Мумбай необитаеми, да изпрати огромни нови вълни от бежанци през Средиземно море и да доведе до световна криза в здравеопазването.

Действителността е изтъкана от много нишки и настоящата книга се опитва да обхване различните аспекти на глобалната криза, без да претендира за изчерпателност. За разлика от *Sapiens* и *Homo Deus*, тя не е замислена като исторически наратив, а по-скоро като подбор на уроци. Тези уроци не завършват с прости отговори. Те целят да развиват мисленето и да помогнат на читателите да участват в някои от важните разговори за нашето време.

Всъщност книгата бе написана в диалог с публиката. Много от главите се появиха в отговор на въпроси, зададени от читатели, журналисти, колеги. По-ранни варианти на някои части вече бяха отпечатани в различни форми, което ми даде възможността да разполагам с обратна информация и да бъда по-точен в аргументите си. Някои раздели са фокусирани върху технологията, други – върху политиката, трети – върху религията или изкуството. Определени глави възхваляват човешката мъдрост, други хвърлят светлина върху съдбоносната роля на човешката глупост. Но въпросът на въпросите остава същият: какво се случва в света днес и какъв е дълбокият смисъл на събитията?

Какво означава възходът на Доналд Тръмп? Какво можем да направим срещу епидемията от фалшиви новини? Защо либералната демокрация е в криза? Върна ли се Бог? Иде ли нова световна война? Коя е доминиращата цивилизация в света – Западът, Китай, ислямът? Трябва ли Европа да остави вратите си отворени за имигрантите? Може ли национализмът да реши проблемите, свързани с неравенството и с изменението на климата? Как да се справим с тероризма?

Въпреки че перспективата в тази книга е глобална, аз не пренебрегвам отделната личност. Искам да подчертая връзките между големите революции на нашата епоха и вътрешния живот на отделните хора. Например тероризмът е едновременно глобален политически проблем и вътрешен психологически механизъм. Тероризмът въздейства, като натиска силно бутона на страха в умовете ни и посяга на надеждите на милиони хора. По подобен начин кризата на либералната демокрация се възпроизвежда не само в парламентите и в избирателните секции,

но също така в невроните и синапсите. Клише е да се каже, че личното е политическото. Във време, когато учени, корпорации и правителства се опитват да „разцепят“ човешкия мозък, тази всеизвестна истина е по-зловеща от всякога. Съответно книгата предлага наблюдения за поведението на отделните хора, както и на цели общества.

Глобалният свят оказва безпрецедентен натиск върху поведението и нравствеността на личността. Всеки от нас е впримчен в многобройни всеобхватни паяжини, които, от една страна, ограничават движенията ни, но същевременно предават и най-малкото ни потрепване на големи разстояния. Нашите всекидневни обичайни дейности оказват влияние на съществуването на хора и животни чак в другата половина на света, а някои индивидуални жестове могат неочаквано да предизвикат световен трус, както стана след самозапалването на Мухаммад Буазизи в Тунис, което възпламени Арабската пролет. Подобен беше резултатът и от разкритията на жените, подложени на сексуален тормоз, които се обединиха в движението #MeToo.

Глобалното измерение на живота на всеки един от нас означава, че е по-важно от всякога да разкрием своите религиозни и политически пристрастия, своите расови и полови привилегии и собственото си несъзнателно съучастие в институционалното потисничество. Но реалистично ли е такова начинание? Как мога аз да намеря солидно етично основание в свят, който се простира отвъд моите хоризонти, излиза напълно извън контрола на човека и смята за заподозрени всички богове и идеологии?

Книгата започва с обзор на актуалните сериозни политически и технологични проблеми. В края на ХХ в. ни се струваше, че големите идеологически битки между фашизма, комунизма и либерализма са довели до категоричната победа на либерализма. Демократичните политики, човешките права и капитализмът на свободния пазар изглеждаха предопределени да завземат целия свят. Но както става обикновено, историята направи неочакван завой и след като фашизмът и комунизмът рухнаха, сега либерализмът е притиснат в ъгъла. И така, накъде сме тръгнали?

Този въпрос е особено болезнен, тъй като либерализмът внушава все по-малко доверие в момент, когато революциите близначки в информационните технологии и биотехнологиите изправят човешкия род пред най-големите предизвикателства, с които някога се е сблъсквал. Сливането на информационните и биотехнологиите би могло скоро да изхвърли милиарди хора от трудовите пазари, да подкопае както свободата, така и равенството. Алгоритмите за анализ на големите данни* биха могли да създадат дигитални диктатури, при които цялата власт е съсредото-

---

* С този термин (англ. *Big Data*) най-общо се обозначават масиви от данни, които са толкова огромни и комплексни, че трудно могат да се обработват с традиционни приложения. – Б.пр.

чена в ръцете на миниелит, а повечето хора страдат не от експлоатация, а от нещо много по-лошо – безполезност, непригодност.

Обсъдих подробно сливането на информационните и биотехнологиите в предишната си книга *Ното Deus*. Докато онази книга се фокусира върху дългосрочните перспективи, занимавайки се с предстоящото в следващите векове и дори хилядолетия, тази книга е съсредоточена върху по-близките социални, икономически и политически кризи. Тук се интересувам по-малко от евентуалното създаване на неорганичен живот и повече от заплахите за социалната държава и за определени институции като Европейския съюз.

Книгата не си поставя за задача да обхване всички въздействия на новите технологии. По-точно, макар че технологиите съдържат множество чудесни обещания, аз възнамерявам тук да хвърля светлина върху заплахите и опасностите. Тъй като корпорациите и предприемачите, които оглавяват технологичната революция, са склонни да сипят хвалби за творенията си, от социолозите, философите и историците като мен се очаква да бием тревога и да обясняваме как нещата може да се развият по ужасяващо лош начин.

След като скицираме предизвикателствата пред които сме изправени, във втората част на книгата ние обсъждаме широк спектър от потенциални отговори. Биха ли могли инженерите на „Фейсбук“ да използват изкуствен интелект (ИИ)*, който да създаде световна общност, способна да гарантира на човечеството свобода и равенство? А може би отговорът е да върнем обратно процеса на глобализация и да възстановим нацията държава? Или ще трябва да отидем още по-назад и да почерпим надежда и мъдрост от изворите на древните религиозни традиции?

В третата част на книгата ние виждаме, че макар технологичните предизвикателства да са безпрецедентни, а политическите противоречия – дълбоки, човечеството може да се издигне на висотата на положението, ако обуздава страховете си и по-спокойно отстоява възгледите си. Тази част разкрива също какво може да се направи относно заплахата от тероризма, опасността от глобална война, пристрастията и омразата, които разпалват такива конфликти.

Четвъртата част се занимава с понятието *постистина* и поставя въпроса до каква степен все още можем да разбираме глобалното развитие и да различаваме злосторничеството от справедливостта. Способен ли е *Ното sapiens* да осмисли света, който е създал? Съществува ли все още истинска граница, разделяща действителността от фикцията?

В петата и последна част аз събирам заедно различните нишки и разглеждам по-обобщено живота в един век на обърканост, когато старите истории са рухнали и нищо ново не се е появило на тяхно място. Кой сме ние? Какво трябва да направим в живота? Предвид всичко, което знаем и не знаем за науката, за Бог, за политиката, за религията – какво можем да кажем за смисъла на живота днес?

---

* *Artificial intelligence, AI* (англ.). – Б.пр.

Това може да звучи свръхамбициозно, но *Homo sapiens* не може да чака. Философията, религията и науката се бавят. Хората спорят за смисъла на живота от хиляди години. Този дебат не може да продължава безкрайно. Надвисналата екологична криза, растящата заплаха от оръжията за масово унищожение и възходът на новите подривни технологии* няма да го позволят. И може би най-важното – ИИ и биотехнологиите дават на човешкия род силата да прекрои и пресъздаде отново живота. Много скоро ще се наложи някой да реши как да използва тази сила, основавайки се на някаква история – съвсем ясна или може би не съвсем – за смисъла на живота. Философите са много търпеливи хора, но инженерите са далеч по-нетърпеливи, а най-малко търпение имат инвеститорите. Ако не знаете какво да направите със силата да създадете живот, пазарните механизми няма да ви чакат хиляда години да намерите отговора. Невидимата ръка на пазара ще ви наложи своя недомислен отговор. Ако не можете на драго сърце да поверите бъдещето на живота на милостта на тримесечните отчети за приходите, имате нужда от ясна идея за смисъла на живота.

В последната глава на книгата си позволявам да споделя няколко лични гледни точки, обръщайки се като един *Homo sapiens* към друг точно преди спускащата се завеса да скрие човешкия род и да започне съвсем различна драма.

Преди да потеглим на това интелектуално пътешествие, бих искал да изгъкна един повратен момент. В голяма част от книгата се обсъждат недостатъците на либералния мироглед и на демократичната система. Правя го не защото смятам, че либералната демокрация е еднозначно демократична, а по-скоро защото съм убеден, че тя е най-успешният, най-подходящият политически модел, който хората са разработили за справяне с предизвикателствата на съвременния свят. Той може да не се окаже най-подходящият за всяко общество във всеки етап на развитие, но е доказал своята стойност в повече общества и в повече ситуации от всяка друга алтернатива. Ето защо когато разглеждаме новите предизвикателства, пред които сме изправени, е важно да познаваме ограниченията на либералната демокрация и да открием как да адаптираме и усъвършенстваме настоящите ѝ институции.

За съжаление, при сегашния политически климат всяко мнение за либерализъм и демокрация може да бъде присвоено от автократи и различни нелиберални движения, чийто единствен интерес е да дискредитират либералната демокрация, но не и да се включат в открита дискусия за бъдещето на човечеството. Те с ентузиазъм се хвърлят в дебати по проблемите на либералната демокрация, но не проявяват почти никаква търпимост, когато критиката е насочена към тях.

---

* Технологични иновации, благодарение на които новите продукти и услуги изместват доминиращите на пазара в даден момент (смартфонът измества персоналния компютър и обикновения мобилен телефон). – Б.р.

Като автор от мен се изисква да направя труден избор. Да говоря ли откровенно, рискувайки евентуално думите ми да бъдат извадени от контекста и да бъдат използвани като оправдание за процъфтяващите автокрации? Или сам да си наложа цензура? Отличителен белег на нелибералните режими е, че пречат на свободата на словото дори и извън техните граници. Поради разпространението на подобни режими става все по-опасно да мислим критично за бъдещето на човешкия род.

След известни душевни терзания аз избрах свободната дискусия пред автоцензурата. Без да критикуваме либералния модел, ние не можем да поправим грешките му или да отидем отвъд него. Но моля, забележете, че тази книга би могла да бъде написана само когато хората са все още относително свободни да мислят, както им харесва, и да се изразяват, както желаят. Ако оценявате книгата като полезна, вие би трябвало да цените свободата на словото.